

NOTE LEXICALE: TERMENI ISTROROMÂNI DE ORIGINE LATINĂ ÎN DENOMINAREA REGNULUI ANIMAL – I. ANIMALE DOMESTICE

Gabriel BĂRDĂȘAN
(Universitatea de Vest din Timișoara)

gabriel.bardasan@e-uvvt.ro

Lexical Notes: Istro-Romanian Terms of Latin Origin in Animal Denomination – I. Domestic Animals

The study aims to analyse the words of Latin origin belonging to the semantic field of animals used to name domestic animals as well as some of their physiological and behavioural particularities. The linguistic material is researched by resorting to various lexicographical works, linguistic atlases and collections of dialectal texts. When describing this lexical semantic subcategory, the focus is on the phonetic variants and the occurrences of these utterances, the spread of these inherited Latin terms in Istro-Romanian, their derivative potential, the stability versus instability of these old speech forms under the pressure of the Croatian language, as well as the change in the material and spiritual existence of the speakers of the Istro-Romanian dialect.

Keywords: *Istro-Romanian dialect, inherited words, Latin origin, stability vs. instability, semantic field, names of domestic animals*

Prin raportare la alte straturi lingvistice, fondul lexical istroromân moștenit din latină se caracterizează printr-o vechime considerabilă, având în vedere statutul său de strat lingvistic primar, definitoriu pentru formarea românei comune ca idiom diferit de latina vorbită și, implicit, diferit de celelalte varietăți lingvistice romanice dezvoltate din latină, dar și pentru dialectele desprinse din această limbă primară (dacoromâna, aromâna, meglenoromâna și istroromâna). Vechimea unora dintre formele lingvistice din structura unei limbi poate fi, pe de-o parte, un avantaj în concurența dintre elementele aparținătoare sistemului lexical, constant dependent de variabile lingvistice și extralingvistice ce conferă, mai ales lexicului, un anumit dinamism. Pe de altă parte, vechimea unor forme lexicale poate reprezenta un element de vulnerabilitate, întrucât unii termeni consacrați pierd șansa conservării în lupta cu timpul, cu schimbările provocate de factori lingvistici sau extralingvistici. În ansamblu, stabilitatea și caracterul perisabil al unor cuvinte sunt două aspecte raportabile deopotrivă la fondul lexical moștenit din structura unui idiom.

Aceste două aspecte ne propunem să le investigăm prin analiza unui corpus de termeni din lexicul dialectului istroromân, ce aparțin câmpului semantic al regnului animal și care, din punct de vedere etimologic, provin din stratul latin moștenit. Atenția noastră, în acest demers de cercetare, se orientează asupra unei subclase semantice, cea a animalelor domestice (nume de animale domestice, părți ale corpului, acțiuni specifice), o clasă lexico-semantică prezentă în graiul unei comunități de tip rural, în care veacuri de-a rândul creșterea animalelor a fost o preocupare curentă și principalul mijloc de subzistență, dar care în ultimele secole este în declin, având în vedere schimbările produse în ceea ce privește tipul de viață și tipul de preocupări ale membrilor acestei comunități lingvistice.

Presiunea constantă a limbii croate asupra graiurilor istroromâne face vulnerabilă, în general, existența acestui grai și, în mod evident, menținerea unor elemente lexicale vechi, din fondul latin primar, concurate de împrumuturile croate sau presate să dispară ca efect al

schimbării tipului de existență materială și spirituală a vorbitorilor istroromâni aflați și din punct de vedere numeric într-o continuă scădere. În parte, există totuși o forță intrinsecă a unor forme lingvistice de a se menține, de a fi durabile, aspect vizibil și în subclasa termenilor ce au funcția de denumire a unor realități aparținând lumii animale, mai exact în clasa lexemelor utilizate pentru numirea animalelor domestice și a unor particularități de fiziologie sau de comportament.

În vederea evidențierii acestor elemente vom utiliza un corpus lexical excerptat din cercetările noastre anterioare [vezi Gabriel Bărdășan, *Stratul latin din lexicul dialectului istroromân*, în Vasile Frățilă (coord.), Gabriel Bărdășan, *Dialectul istroromân. Straturi etimologice*, Partea I, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2010, p. 73-346], la care vom adăuga informații din cele două volume cu caracter lexicografic apărute în ultimii ani [vezi Petru Neiescu, *Dicționarul dialectului istroromân*, Vol. I A-C, București, Editura Academiei Române, 2011, Vol. II Č-K, București, Editura Academiei Române, 2015], dar și din lucrări consacrate în literatura de specialitate și neutilizate în investigațiile noastre științifice anterioare: atlase lingvistice [Radu Flora, *Micul atlas lingvistic al graiurilor istroromâne (MALGI)*, Ediție îngrijită de Bogdan Marinescu, București, EAR, 2003] și lucrări dedicate istroromânilor și graiului lor sau culegeri de texte dialectale istroromâne [Teodor T. Burada, *O călătorie în satele românești din Istria*, Iași, Tipografia Națională, 1896, text republicat în Teodor T. Burada, *Opere*, vol. IV *Folclor și etnografie*, București, Editura Muzicală, 1980, p. 156-225; Leca Morariu, *De-ale cirebirilor*, I *Texte din Susnevița*, (extras din „Codrul Cosminului”, VI, 1929, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți), Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editura „Glasul Bucovinei”, 1929; Leca Morariu, *De-ale cirebirilor*, II *Texte din Bârdo, Sucodru și Grobnic*, (extras din „Codrul Cosminului”, VII, 1930, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți), Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editura „Glasul Bucovinei”, 1932; Leca Morariu, *Lu frați noștri. Libru lu rumeri din Istrie. Cartea românilor din Istria. Il libro degli rumeni Istriani*, Suceava, Editura Revistei „Făt-Frumos”, 1928 etc.].

I. Animale domestice

arête, arét(u) s.m. „arete, berbec lăsat de prăsilă” - **arête** [Măiorescu 93: *arete și ariete*, pl. *areți* „berbecele nescobit, berbecele taur”; Morariu, *Lu frați noștri* 117: (...) *pac av mai fîn arête zacol'it* (...) (J); Kovačec, *Descrierea* 213; vezi și DISE 92; DDI I 30]; **arêtele** art. [Gr. 833: ~, *arétsi* (apud Byhan¹ 188); Morariu, *Lu frați noștri* 89: ~ (B), 147: (...) *ca și arêtele napustit* (...) (J); vezi și DISE 92]; **arét(u)** [Gr. 833: *arétu, areturle*, Wgd. II 7, 7: *arétu* (apud Byhan 188, unde se precizează că în istroromână s-a dezvoltat, pornind de la *arête* o nouă formă, *aret[u]*, prin analogie cu masculinile terminate în *-u*, de fapt după masculinile de declinare a II-a terminate în consoană²); vezi și DISE 92; DDI I 30]; **ăretu** (variantă ce relevă schimbarea accentului pe prima silabă) [vezi DISE 92]. **Et.:** lat. **ăriēs, arietis, *ărētem** (= lat. clas. **arietem**) [vezi DISE 92; DDI I 30].

¹ Consemnăm abrevierile folosite de A. Byhan pentru sursele citate: Arch. = A. Ive, *L'antico dialetto di Veglia. Archivio glottologico italiano*, t. 9, 1886, p. 115-186; Asc. = G. J. Ascoli, *Studj critici*, P. I, Gorizia, 1861; Grt. = Th. Gartner; Iren. = F. Ireneo della Croce, *Historia antica e moderna, sacra, e profana della città di Trieste*, Venetia, 1698; Iv. = A. Ive; N. II = St. Nanu; Sl. El. = Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, 1862; Wgd. I = G. Weigand, *Nouvelles recherches sur le Roumain de l'Istrie*, Romania, t. XXII, p. 240-256, 1892; Wgd. II = G. Weigand, *Istrisches. 1Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache*, S. 122-155, 1894 (apud Byhan 175-178).

² Vezi și Frățilă, *Cercetări* 237.

âsir s.m. „măgar” [Morariu, *Lu frați noștri* 55: *âsiru de Lovrânațu, (...) și omiri legât-a se ~ de o lēmneț (...), (...) dât-a lu âsiri (de) muncă fir (...)* (S), 92: *âsiru* (B), 95: *âsiru, âsiri* (Gb), 108: *âsiri* (J), 147: ~ (J); MALGI¹, h. 67 *măgar*, pl. (și art.): (*ân*) ~, *âsiru*; (*do* ~) ~, *âsiriș* (J), (*un*) ~, *âsiru*; (*č.*) ~, *âsiriș* (S), (*ur*) ~, *âsiru*; (*č.*) ~, *âsiriș* (N), (*ur*) ~, *âsiru*; (*m.m.*) ~, *âsiriș* (Sc), (*ur*) ~, *âsiru*; (*č.*) *âsiri, âsiriș* (BC); ALIr 978 *ce încărcat e amărâțul de măgar: Cum ă ~ necărț^{TMt} țesta brizăn ~.* (S), *Cum ă necărț^{TMt} čela brizăn ~.* (N, B, Șc, T), *Cum ă ~ necărț^{TMt} čela brizăn ~.* (Sc, L, Z, M, C); vezi și DISE 93; DDI I 36]; **âsiru** [MALGI, h. 67 *măgar*, pl. (și art.): (*ur*) *âsiru*; (*m.m.*) ~, *âsiri* (L); vezi și DISE 93]; **oâsir** [vezi DISE 93]; **âseru** [vezi DISE 94; DDI I 36]; **âșir** [vezi DISE 94]; **âsir** [Măiorescu 93: ~, alături de o altă variantă fonetică, pentru care vezi *infra*, 111: ~, s.v. *magariț*; Asc. 75: *assiru*, Iv. 8, 11: *âsiru*, Grt. 855: *âsiru, -ri, -rurle* (*apud* Byhan 297); vezi și DISE 94; DDI I 36]; **qâsir** [Măiorescu 93, 114; vezi DISE 94; DDI I 36]. **Et.:** lat. **âsinus, -um** [vezi DISE 94]. **Der.:** **asirić** s.m. „măgăruș” [Cantemir 157: ~, -č; vezi și Neiescu, *Pentru un dicționar* 529; Frățilă, *Cercetări* 256: ~ s.m. sg. și pl.; ALRM s.n. I, h. 190 diminutivele cuvântului măgar: ~ (J); ALIr 1518 b) puiul măgarului: *ân asirić, do ~ asirić* (J), *un asirić, do ~ asirić* (N), *ân asirić, do ~ asirić* (B, T, Z, M, C); DISE 94; DDI I 36]; **asiriț** [ALIr 1518 b) puiul măgarului: *un ~, do ~ asiriț* (S); DDI I 36]; < *âsir* + suf. dim. -ič; **âsirițe** s.f. „măgăriță” [Popovici II 89: ~, pl. -e; DDI I 37]; **âsirița** [Neiescu, *Pentru un dicționar* 529: ~, pl. *asirițe* (J); Frățilă, *Cercetări* 256; ALIr 1550 *măgăriță: o âsirița, do âsirițe* (J); DDI I 37]; < *âsir* + suf. dim. -ițe/-ița sau ar putea fi și rezultatul unei contaminări între ir. *âsira* și cr. *magarica*².

âsire s.f. „măgăriță” [Morariu, *Lu frați noștri* 95: ~ (Gb); Frățilă, PDR 247; vezi și DISE 94; DDI I 36]; **âsira** [vezi DISE 94; DDI I 36]; **âsera** [vezi DISE 94; DDI I 36]; **âsiră** [Măiorescu 93: ~, alături de o altă variantă fonetică, pentru care vezi *infra*]; **qâsiră** [Măiorescu 93: *oasiră*]; **qasira** Bartoli, *Liste* (*apud* Pușcariu SI III 102): *oasira* (L); DDI I 36]. **Et.:** lat. **asina, -am** [vezi DISE 94; DDI I 36].

berbêce s.m. „batal” [Morariu, *Lu frați noștri* 150: *berbeciu* (J); vezi și DISE 114; DDI I 112]; **berbêce** [vezi DISE 114]; **berbéc** [vezi DISE 114; DDI I 112]; **birbêce** [vezi DISE 114; DDI I 114]; **bârbéc** [DISE 114; DDI I 114]; **bârbêce** [DISE 114]. **Et.:** lat. **berbex, -ecem** [vezi DISE 114].

bó(vu) s.m. „bou” [Morariu, *Lu frați noștri* 25: (...) *iel' au furaveit boi.* (S), 36: (...) *va fură märe și bovu.* (S), 46: *cu boi* (S), 56: *io-m un bo* (S), 83: *bo* (B), 96: *bo* (Gb), 99: *bovu* (L), 99: *doi boi* (L), 100: *boi* (L), 113: *nu-i bo* (J), 165: *boi* (J); MALGI, h. 78 *bou*, pl. (și art.): (*ân*) *boþ, bđó/v/u*; (*do* ~) *b/đ/o ~, bđóiș* (J); (*ur*) *bov, bóvu*; (*č.*) *bđo ~, bđóiș* (N); (*ur*) *bov, bóvu*; (*m.m.*) *bóvur, bđóvurle* (Sc); DISE 116; DDI I 128]; **b^oó(v)(u)** [MALGI, h. 78 *bou*, pl. (și art.): (*un*) *bđo, bđóvu*; (*țuda*) *bđo ~, bđóiș* (S); (*ur*) *bđov, bđóvu*; (*č.*) *bđo ~, bđóiș* (BC); (*ur*) *bđóvu; bđóiș* (L); vezi și DISE 116]; **boe** [Măiorescu 95: ~, pl. *boi*; Ir., Arch., Sl. El.: *bou*, Asc. 55: *bou mev* (*apud* Byhan 197); vezi și DISE 116; DDI I 128]. Prin intermediul unei metafore substantivul ir. *bo(vu)* apare în două sintagme: ir. *boe lu domnu* s.m. „rădașcă” [Cantemir 159 (< **bovus illui dom(i)nu*)³]; ir. *diviu bou* „zimbru” [Ia (J) ALR s.n. III, h. 685 *zimbru* și ALRM s.n. II, h. 499 *zimbru*, Frățilă, *Cercetări* 246: ~, propriu „bou sălbatic”, sintagmă în care *bo* este precedat de un împrumut croat: adj. *diviu*]. **Et.:** lat. **bóvus, -um** [vezi DISE 116; DDI I 128]. **Der.:** **bović** s.m. „juncan, tăuraș” [Neiescu, *Pentru un dicționar* 529: ~, art. *boviću*, pl. *bović* (J); ALIr 1452

¹ Pentru formele preluate din MALGI am notat și abrevierile utilizate de către autor: (*č.*) = ir. *čuda* „multe (lucruri), (*m.m.*) = ir. *mai mund/munt* „mai mulți”, BC = complexul Bârdo, cătunul Costârcean.

² Frățilă, *Cercetări* 256.

³ Frățilă, *Cercetări* 246.

mânzatul: *ăn* ~, *do* ~ *bovič* (J); *un bovič*, *do* ~ *bovič* (N, Sc, L, B, Șc, T, Z, M, C); vezi DISE 116; DDI I 145]; **boviț** [ALIr 1452 mânzatul: *un* ~, (*do* ~ *boviț*) (S); vezi DISE 116; DDI 145]; < *bó(vu)* + suf. dim. *-ič/-iț*.

că s.m. „cal” [Morariu, *Lu frați noștri* 26: (...) *che nu pote bâte călu* (S), 9: *doi căl'* (S), 39: *pre* ~ (S), 70: *un* ~ (Sc), 75: *pre* ~ (B), 75: *cu călu* (B), 107: *caroțe cu căli* (J), 146: (...) *căli a purtât pre sire cărburi* (...) (J); Morariu, *De-ale cirebirilor* I 64: *călu* (S); Bartoli, *Liste (apud Pușcariu SI III 105): călu, un* ~ (J), *un* ~ (S, B), ~ (Gb, Sc), *călu* (Gd, N); MALGI, h. 66 *cal*, pl. (și art.): (*ân*) ~, *călu*, (*do*) ~ *căl'*, *căliș* (J); (*ur*) *călu*, (*m.m.*) *căl'*, *căliș* (L) (pentru alte variante fonetice vezi *infra*); vezi și DISE 118-119; DDI I 170]; **că**^{ea} [vezi DISE 119]; **câl** [MALGI, h. 66 *cal*, pl. (și art.): (*un*) ~, *călu*, (*č.*) *căl'*, *căliș* (S); (*ur*) ~, *călu*, (*č.*) *căl'*, *căliș* (N); (*ur*) ~, *călu*, (*m.m.*) *căl'*, *căliș* (Sc, BC)]; **că(l)** [Sl. El.: *kalu*, Asc. 77: *calù* (*apud* Byhan 250); Maiorescu 97: ~, pl. *cali* (*l* muiat) și *cai*; Grt. 852: *kalu*, *-lyi*, *-hurle* (*apud* Byhan 250); Morariu, *Lu frați noștri* 113: *Are tarnița și nu-i ca* (J), 115: *cali* (J), 151: *calu* (J); vezi și DISE 119; DDI I 170]; **coă** [vezi DISE 119; DDI I 170]. Termenul a fost atestat și cu alte sensuri: 1. „ploaie cu soare”; 2. „capră de tăiat lemne”; 3. „capră de ridicat piara umblătoare a morii” (vezi DDI I 171). **Et.**: lat. **caballus**, **-um** [vezi DISE 119; DDI I 171]. **Der.**: **calič** s.m. „mânz” [Byhan 237: *kalitš* (atestat de Maiorescu 97 *infra*; Wgd. II 4, 6, 13: *kalitš-u*, glosat prin germ. „Pferdehen”); Morariu, *Lu frați noștri* 54: *caliciu* (S), 54: *calici* (S), 70: *caliciu* (Sc); Morariu, *De-ale cirebirilor* I 18: *calici* (S), 64: *caliciu* (S); Cantemir 160: ~, *-č*; Frățilă, *Cercetări* 251: ~ sg. și pl.; ALRM s.n. I, h. 180 diminutivele cuvântului *cal*: ~ (J); Pellis 1243 *cavalluccio*: *kalic'au* (J); ALI 4437: *un kalic* s.m. sg. și pl. (*apud* Frățilă, *Cercetări* 251); ALIr 1518 a) *mânz*: *un calič*, *do* ~ *calič* (N); vezi și DDI I 183]; **călič** [Byhan 252: *kĚlitš*]; **căliț/căliț**¹ [Popovici II 97: *căliț*, *-u*; Popovici I 107: *căliț*; DDI I 183]; **caliț** [Maiorescu 97: *caliț*; ALIr 1518 a) *mânz*: *un* ~, *do* ~ *caliț* (S); DDI I 183]; **căliț** [Maiorescu 97: ~, alături de o altă variantă fonetică (vezi *supra*), sursa consemnând și sintagma *a face* ~ = „a făta”; < *că(l)* + suf. dim. *-ič*; **calina** s.m. „cal” [Popovici II 96: ~, glosat prin germ. „Pferd”; Popovici I 107]; „căloi, călovină” [DDI I 184]; < *că(l)* + suf. *-ina*; **caluț** s.m. „omidă” [Cantemir 160: ~, *-ț*; Frățilă, *Cercetări* 251: ~ sg. și pl.]; < *că(l)* + suf. dim. *-uț*.

căpre, s.f. „capră” [vezi DISE 122-123; DDI I 199]; **căpra** [Morariu, *Lu frați noștri* 63: ~ (N), 69: ~ (Sc), 123: *dvaiset capre* (J), 154: *o căpra* (J); MALGI, h. 68 *capră*, pl. (și art.): (*o*) *căpra*; (*do*) *căpre*, *căprele* (J); (*o*) *căpra*; (*č.*) *căpre*, *căprele* (S, N); (*o*) *căpra*; (*m.m.*) *căpre*, *căprele* (Sc, BC); (*o*) *căpra*; (*m.m.*) *căpre* (L); ALIr 1417 *capră*: *o căpra*, *do căpre* (J, Sc, L, B, Șc, T, Z, M, C); vezi și DISE 122; DDI I 199]; **căpra**^{ea} [vezi DISE 123]; **căpră** [Maiorescu 97: ~, pl. *capre*; DDI I 199]; **coăpră** [Maiorescu 97: ~, pl. *căpre*; DDI I 199]; **cópra** [Iren.: *copra* (*apud* Byhan 251); DDI I 199]. **Et.**: lat. **capra**, **-am** [vezi DISE 123; DDI I 199]. **Der.**: **caprič** s.m. „ied” [MALGI, h. 75 *ied*, pl. (și art.): (*ur*) ~, *capriču*; (*č.*) *caprič*, *capričiș* (N, BC); ALIr 1423 *ied*: *un* ~, *do* ~ *caprič* (N); *un caprič*, *do* ~ *caprič* (Șc); Frățilă, *Cercetări* 241; ALI 4237 *capretto*: ~ (*apud* Frățilă, *Cercetări* 241); DDI I 200]; **capriț** [MALGI, h. 75 *ied*, pl. (și art.): (*un*) ~, *caprițu*; (*č.*) *capriț*, *caprițiș* (S); ALIr 1423 *ied*: *un* ~, *do* ~ *capriț* (S); DDI I 200]; < *căpre*, *căpra* + suf. dim. *-ič/-iț*; **căprițe** s.f. „iadă” [ALIr 1423 *ied*: *o* ~, *do căprițe* (N)]; **căprița** [DDI I 200]; < *căpre*, *căpra* + suf. dim. *-ițe*, *-ița*; **caprăț** s.m. „țap” [Cantemir 160; DDI I 200]; < *căpre*, *căpra* + sufixul *-ăț* (< *-eț*), după modelul croatului *-ac* (< sl. com. **-iči*)².

¹ Variantele fonetice ce au ca sunet final *ț* se explică prin transformarea africaterii prepalatale *č* în *ț* (vezi Frățilă, *Cercetări* 251).

² Vezi Frățilă, *Cercetări* 241.

căre s.m. „căine” [Burada, *O călătorie* 187: Cărele *latră.*; Morariu, *Lu frați noștri* 76: *Lătre* cărele (...) (B), 108: *cărele*, 153: ~ (J), 154: Cări *a poșnit latră* (...) (J); vezi și DISE 127]; **câre** [Măiorescu 98: ~, *cărele*, pl. *câri*; vezi și DDI I 226]; **câre** [vezi DDI I 226]. **Et.:** lat. **canis**, **-em** [DISE 127-128; DDI I 226]. **Der.:** **cârę** s.f. „cătea” [Kovačec, *Rječnik* 48: ~, *-a* (N)], formă de feminin obținută de la s.m. *câre* prin atașarea desinenței de feminin *-ę, (-a)*; **cărelić/cărelić** s.m. „cățeluș” [ALR s.n. III, h. 669 *cățeluș* și ALRM s.n. II, h. 482 *cățeluș*: *cărelić* (J); Pellis 2987 *cagnolino*: *k^erelić* (J); DDI I 226]; < *câre* + suf. dim. de origine croată *-ić*; vezi Dahmen-Kramer II 127: „A Seiane la voce ereditaria *kôre* è stata combinata con un suffisso croato”.

ăde s.f. „iadă” [vezi DISE 181; DDI II 291]; **ăda** [vezi DISE 181]; **ădă** [vezi DISE 181; DDI II 291]. **Et.:** lat. ***haeda** [vezi DISE 181]. **Der.:** **ădițe** s.f. „iadă, pui de capră” [Byhan 232: *ăditșę* (atestat de Măiorescu 108 *infra*); Popovici II 116: ~, *-a*, pl. *-ele*; vezi și DDI II 292, 305]; **ădiță** [Măiorescu 108]; **ădița** [Popovici II 116: ~, alături de o altă variantă fonetică (vezi *supra*); Kovačec, *Descrierea* 213: ~, la copii actualizat doar în zicala *bédasta-ș ca ši ădița* „esti proastă ca și o căpriță”, dar cunoscut oamenilor mai în vârstă, mai ales celor ce s-au îndeletnicit cu păstoritul; Kovačec, *Rječnik* 94: ~, *-e* (J), glosat prin cr. „kozica”; vezi și Frățilă, *Cercetări* 241; DDI II 292]; < *ăda* + suf. dim. *-ițe/-ița*.

ăpe s.f. „iapă” [Morariu, *Lu frați noștri* 70: ~ (Sc); vezi și DISE 182; DDI II 296]; **ăpa** [vezi DISE 182; DDI II 296]; **ăpa** [Măiorescu 107: *iapă*, pl. *iepe*, Asc. 75: *japa* (*apud* Byhan 234); vezi DISE 182; DDI II 296]. **Et.:** lat. **ęqua**, **-am** [vezi DISE 182; DDI II 296].

éd s.m. „ied” [MALGI h. 75 *ied*, pl. (și art.): (*ân*) *ed*, *ėdu*; (*do* ~) *ez*, *ėziș* (J); Kovačec, *Rječnik* 95, la (J), unde termenul este înregistrat și în contextele *trė ~ ėz* = cr. „tri kozlića” și *nuștėre av po đit ėzi* = cr. „netko je pojeo kozliće”; vezi DISE 184; DDI II 304]. **Et.:** lat. **haedus**, **-um** [vezi DISE 184; DDI II 304]. **Der.:** **edić** s.m. „ied” [Sârbu-Frățilă 218: ~, alături de variantele *iedić*, *iezić*; vezi și Frățilă, *Cercetări* 241; ALIr 1423 *ied*: *ân ėdić*, *do ~ ėdić* (J); DDI II 305]; < *ėd* + suf. dim. *-ić*; **adić** s.m. „ied” [Sârbu-Frățilă 217: ~, formă contaminată între *ėd* și împrumutul croat *iarić* (< cr. *jarić*, derivat de la *jarac* „șap” – vezi Sârbu-Frățilă 218; vezi și DDI II 305].

junc s.m. „junc, vițel” [Măiorescu 109: ~, pl. *junci* „junc, bou tânăr”; vezi și DISE 192; DDI II 341]; **juncu** [vezi DISE 192; DDI II 341]; **jung** [Byhan 395: *žunĝ-u* (atestat de Wgd.-Hs., glosat prin germ. „einjähriger Büffel” = „bou de un an”; DISE 192; DDI II 341]; **zunc** [vezi DISE 192; DDI II 341]. **Et.:** lat. **iūvēncus**, **-um** „bou tânăr, juncan” [vezi DISE 192; DDI II 341]. **Der.:** **junkić** s.m. „juncan” [Popovici I 55: *junkiču*, în punctul (7); Neiescu, *Pentru un dicționar* 530: ~, pl. *junkić* (J); ALIr 1451 *vițele* [sic!] de nouă sau zece luni: *ân žunkić*, *do ~ žunkić* (J), *un žunkić*, *do ~ žunkić* (N, Sc, B, T, Z, M, C); DISE 192; DDI II 342]; **zunkit** [ALIr 1451 *vițel de nouă sau zece luni*: *un ~*, *do ~ zunkit* (S)]; < *junc* + suf. dim. *-ić/-iț*.

jurice s.f. „junincă” [vezi DISE 193; DDI II 343]. **Et.:** lat. **iūnix**, **-icem** [vezi DISE 193].

jurite s.f. „junincă” [Byhan 396: *žuritsę* (atestat de Grt. 846, Măiorescu 110 *infra*); Popovici II 118: *jurite*, *-a*, pl. *-ele*; Kovačec, *Rječnik* 230: *žurite*, *-a*, *žurit*, *-ile* (S), glosat prin cr. „junica”; Frățilă, *Cercetări* 250: ~, pl. *jurite*; DDI II 343]; **jurita** [Kovačec, *Rječnik* 230: *žurita*, *-e*, *-ele* (J); ALIr 1453 *mânzatul de doi sau trei ani*: *o žurita*, *do žurite* - ♀ (J); DDI II 343]; **jurită** [Măiorescu 110: ~, pl. *jurite* „junincă, vacă tânără”; vezi DDI II 343]; **zurite** [Grt. 846 (*apud* Byhan 396): *zuritsę*, *-tse*; ALIr 1453 *mânzatul de doi sau trei ani*: *o zurite*, *do žurit* - ♀ (S), alături de un împrumut: *o ălovițe*, *do ălovițe*; DDI II 343]; **zurite** [ALIr 1442 *Juninca asta are doi ani*: *o duc la taur*: *Čăsta zurite ăre do ~ ăn*: *o o trag su băc*. (S); DDI II 343]. **Et.:** contaminarea ir. *jurice* cu cr. **júnica** [Byhan 396: forma din istororomână corespunde dr. *junincă*

cu schimbarea sufixului sub influența cr. slov. *júnica* = germ. „Färse”; PEW 925: e posibilă și o suprapunere între cr. slov. *júrica* + **žuricǎ* = (*junicǎ*); CDDE 922; Frățilă, *Cercetări* 258)].

mľǎ s.f. „mioară” [vezi DISE 220]; **mňǎ** [vezi DISE 220]; **mǎ** [vezi DISE 220] **mňǎle** [vezi DISE 220]. **Et.:** lat. **agnella**, **-am** [vezi DISE 220]. **Der.:** **mľǎlițe** s.f. „mieluță” [Popovici I 117: *mľǎlița* art.; Popovici II 126: *mľalițe*, *-a*, pl. *mľalele* [sic!], sursă ce trimite direct spre lat. **agnella*]; **mľǎlița** [Bartoli, *Liste (apud Pușcariu SI III 122)*: ~ (J, N); Frățilă, *Cercetări* 236: ~, *mľalițe*, pl. *mľǎlițe*]; **mňǎlița** [Kovačec, *Descrierea* 224; Kovačec, *Rječnik* 119: *mňǎlița* (J)]; < *mľǎ/mňǎ* + suf. dim. *-ița* la (J) și *-ițe* (sud)¹.

mľe s.m. „miel” [Morariu, *Lu frați noștri* 150: *Samo arętele ǎi bur face mľeľ*. (J), 166: ~ (J); MALGI, h. 205 miel, pl. (și art.): (*ǎn*) ~, *mľélu*; (*do*) *mľeľ*, *mľéliș* (J), *mľélu*; (*m.m.*) *mľeľ*, *mľéliș* (Sc), (*č.*) *mľeľ*, *mľéliș* (BC); vezi și DISE 221]; **mňe** [Iv. 6: *mňjelu*, Arch.: *mnielu* (*apud* Byhan 278); MALGI, h. 205 miel, pl. (și art.): (*un*) ~(*lu*); (*č.*) *mňeľ*, *mňéli* (S); (*ur*) ~, *mňélu*; (*č.*) *mňeľ*, *mňéliș* (N); vezi și DISE 221]; **mňel** [Măiorescu 113: *mniel*; Morariu, *De-ale cirebirilor* II 6: (...) *saca oie cu doi mňeľ* (...) (B); vezi și DISE 221]; **mňeľ** [vezi și DISE 221]; **ňel** [Măiorescu 114: *ňel*; Byhan 291]; **mǎe** (cu căderea lui *l* final) [vezi DISE 221]; **mľel** [Măiorescu 112; Bartoli, *Liste (apud Pușcariu SI III 122)*: *mǎelu*, alături de altă variantă fonetică (Gd); MALGI, h. 205 miel, pl. (și art.): (*ur*) ~, *mǎélu* (BC), (*ur*) *mǎélu*; (*č.*) *mǎe* (!)² (L)]. **Et.:** lat. **agnellus**, **-um** [vezi DISE 221].

nótir s.m. „noatin, miel de un an” [Byhan 289: ~ în (J, S) (atestat de N. II), glosat prin germ. „zweijähriges Lamm” = „miel de doi ani”; vezi și atestările ulterioare în DISE 232]. **Et.:** lat. **annōtinus** „de un an” [vezi DISE 232].

nótira s.f. „noatenă, mieluță de un an” [Morariu, *Lu frați noștri* 142: (...) *coja de nótire* (...) (J); vezi și DISE 232]; **nótire** [vezi DISE 232]; **noótire** [vezi DISE 232]. **Et.:** lat. **annōtina** „de un an” [vezi DISE 232]. **Der.:** **notiríte** s.f., formă diminutivală de la *nótira* [Morariu, *Lu frați noștri* 142: ~ (J); DISE 232]; < *nótira* + suf. dim. *-ițe/-ița*.

óe s.f. „oaie” [Morariu, *Lu frați noștri* 40: *Și ie fost-a pastir (ali: che) cǎrle pascaveit-a oile*. (S), *Mes-a-n codru la oi și flăt-a o ștǎle*. (S), 42: *grǎșe oie* (S), (...) *și oia a rapoi scapǎt ǎn codru*. (S), 65: *Folele ǎs facute de coja de oie* (...) (N), 117: *Și atuncea-v ie verit ǎn pǎred dela oi*. (J), *E atuncea mes-av ouceǎru (ali: pastiru) cu oile chia*. (J), 122: *Țiganu av mes, av zacolít o oie* (...) (J); Morariu, *De-ale cirebirilor* I 34: *L-a vindut tote oile*. (S), *Ate zi l-a tremes la școpti, la oi*. (S); Morariu, *De-ale cirebirilor* II 5: *Ma vor męre chiǎ oile!* (B), *Pastiri mergu cęre șele oi*. (B), (...) *saca oie cu doi mňeľ* (...) (B); MALGI, h. 203 oaie, pl. (și art.): (*o*) *đó ě*, *đó ǎ*; (*doǔ*) *đo* ~, *đó ěle* (J); vezi și DISE 235-236]; **óǎ** [Asc. 77: *oia*, Sl. El., Iv. 6: *oja* (*apud* Byhan 292); MALGI, h. 203 oaie, pl. (și art.): (*o*) *ó ǎ*; (*č.*) *đo* ~, /*đóile* (S); (*o*) *đó ǎ*; (*č.*) *đo* ~, *đó ěle* (N); (*o*) *ó ǎ*; (*m.m.*) *đóile* (Sc); (*o*) *ó ǎ*; (*m.m.*) *đo* ~, *đóile* (BC); (*o*) *ó ǎ*; (*č.*) *đóile* (Sc)]; **ova** [Iren. (*apud* Byhan 292): *urra ova*]. **Et.:** lat. **ovis**, **-em** [vezi DISE 236]. **Der.:** **oița** s.f. „oiță” [Sârbu-Frățilă 242: *oița*, *-e*; Frățilă, *Cercetări* 236: ~, pl. *oițe*; DISE 236]; < *óe* + suf. dim. *-ița*; vezi și utilizarea figurată a diminutivului la plural: ALIr 34 nor care seamǎnǎ cu o oaie: *nébo ca și ó ěțe* (J); *ó ěțe pre čer* (M); *čeru na ó ěțe* (C); ALIr 34 nor care seamǎnǎ cu o oaie: *o ěițe pre čer* (N); *ó ěițe ǎn čer* (Sc).

porc s.m. „porc” [Graiul nostru 158: ~, *porci*; Morariu, *Lu frați noștri* 47: (...) *ǎľ-a dǎt de porc do pırșute*. (S), 62: *Verit-a porți pac ľ-a farira tota poidit* (S), 102: *Mai bire-i ǎn hliv, iuvę porcu zǎce* (...) (L); Morariu, *De-ale cirebirilor* I 34: (...) *mes-a chiǎ porci pǎște* (...) (S);

¹ Vezi Frățilă, *Cercetări* 236.

² În notația răspunsurilor din MALGI semnul (!) semnificǎ faptul cǎ rǎspunsul primit este surprinzǎtor (neasteptat).

Kovačec, *Rječnik* 152, notat în *trukina se dá ě lu pórcu* (S) = cr. „kukuruz se daje svinji”, *čá se dá ě pórculu* (J) = cr. „to se daje svinji”; Sârbu-Frătilă 255, unde este ilustrat prin contextul *Cum se tăie porcu.* = „Cum se taie porcul.”; vezi și DISE 252]; **p^oorc** [vezi DISE 252]. Termenul istoromân se actualizează și în compusul care numește în istoromână „mistrețul”: **dívľu porc** [vezi DISE 252]. **Et.:** lat. **pórcus, -um** (vezi DISE 252). **Der.:** **porkíč** s.m. „purcel” [Byhan 313: *porkítš* (atestat de Wgd.-Hs.); Popovici II 138: ~, -u, pl. -i; ALIr 1377 purcel de lapte¹: *mic porkíc* (J, S, Sc); *mic porkíč* (Z); *tírăr porkíc* (N); *un porkíč, do ~ porkíč* (B, T, M, C); ALIr 1385 purcel (de trei luni)²: *ăn porkíč, do ~ porkíč* (J); *un mic porkíc, do ~ mič porkíc* (Sc, Șc); *un porkíč, do ~ porkíč* (L, B, T, M, C); *un tírăr porkíč, do ~ tírăr porkíč* (Z); DISE 252]; **porčíc** [Kovačec, *Rječnik* 152: ~, -u (*porčíŃ, -u*) (J); ALIr 1377 purcel de lapte: *un porčíc, do ~ porčíc* (L); DISE 252]; < *porc* + suf. dim. -ič; **porkína** s.m. augm. de la „porc” [ALIr 1378 porc, nota 499: *un porkína, do porčine*, augmentativ (Șc); DISE 252]; < *porc* + suf. -ina; **porkíte** s.f. „purcea, purcelușă” [Popovici II 138: ~, -a, pl. -e, -le; DISE 252] < *porc* + suf. dim. -ițe.

pórkę s.f. „scroafă” [vezi DISE 252]; **pórca** [Iv. 6 (*apud* Byhan 313): *porka*; Kovačec, *Rječnik* 152, unde este notat în *pórca cu zlátni pórci* (J) = cr. „prasica sa zlatnim prašćícima”; vezi și DISE 252-253]; **pórcă** [Maiorescu 117: ~, pl. *porce*]. Termenul apare și compusul **divě pórca**, la (J) [ALRM s.n. II, h. 496 scroafă sălbatică]. **Et.:** lat. **pórca, -am** [vezi DISE 253].

pórcé(l) s.m. „purcel” [Byhan 313: *portšé* (atestat de Asc. 77: *porčélu*; Maiorescu 117: *porcel*, pl. *porceli*, cu *l* muiat, și *porcei*, alături de o altă variantă fonetică – vezi *infra*; Grt. 860 *infra*; Wgd. I 244: *portšé*); vezi și DISE 252]; **purčél** [Maiorescu 117: *purcel*, pl. *purceli*, cu *l* muiat și *porcei*, 119: *purcel*; vezi și DISE 252]; **porté** [Grt. 860 (*apud* Byhan 313): *portšé-lu, -élyi, -élurle*]. **Et.:** lat. **pórcellus, -um** [vezi DISE 252].

porčé s.f. „purcea” [vezi DISE 252]. **Et.:** lat. **pórcella, -am** [DISE 252].

văķę s.f. „vacă” [Morariu, *Lu frați noștri* 46: *Ceă vote văca respolovit-a* (...) (S), 55: *ujeru lu vâķę* (S), 64: *Văca când se muije* (N), 83: *E cela tât vâķile pascaveit-a ănneștit că și preutu.* (B); Morariu, *De-ale cirebirilor* I 26: *E iă pascaveit-a vâķile.* (B); vezi și DISE 309]; **văca** [MALGI, h. 77 vacă, pl. (și art.): (*o*) *văca; (doḥ) vâc; vâķile* (J); (*o*) *văca; (č.) vâc, vâķile* (S, N, BC); (*o*) *văca; (m.m.) vâci, vâķile* (Sc); (*o*) *văca; (m.m.) vâc, vâķile* (L); Sârbu-Frătilă 295, unde termenul este ilustrat prin următoarele contexte: *Căș de văca., Vintut-ăm văca., Nu-s čuda vâč la noi.* = „Caș de vacă. Am vândut vaca. Nu sunt multe vaci la noi.”; vezi și DISE 309]; **v^oăca** [vezi și DISE 309]; **văca** [Sl. El.: *vaka*, în (J), Arch.: ~ (*apud* Byhan 348); Morariu, *Lu frați noștri* 158: *Mali, iuva-s vacile?* (J), *Și che l-av tremes la vaci.* (J); vezi și DISE 309]; **văķę** [Grt. 839 (*apud* Byhan 348): ~, -ke]; **văčă** [Maiorescu 128: ~, pl. *vace* și *vaci*]. **Et.:** lat. **vacca, -am** [vezi DISE 309].

viťę s.f. „vițea” [Kovačec, *Rječnik* 215, unde este ilustrat prin contextul *čé-ť va viť^Ńvu lucră căta vr^Ńme?* = cr. „șto će ti telička toliko dugo raditi?”; vezi și DISE 317]; **viťę** [vezi DISE 317]; **viťeá** [Maiorescu 129: ~, pl. *viťelle*]. **Et.:** lat. **vitella** [vezi DISE 317].

viťé(l) s.m. „vițel” [Morariu, *Lu frați noștri* 99: *pátru viťel* (L); Morariu, *De-ale cirebirilor* I 17: *viťe* (S), 61: (...) *ucis-a viťelu.* (S); MALGI, h. 74 viťel, pl. (și art.): (*un*) *viťel* (?), *viť^Ńvu; (č.) viťél, viťéli* (S); (*ur*) *viťé, viťélu; (č.) viťél, viťéliš* (N); (*ur*) *viťé, viťélu; (m.m.) viťél, viťél, viťéliš* (Sc); (*ur*) *viťél, viťélu; (č.) viťél, viťéli* (BC); (*ur*) *viťélu; (m.m.) viťél, viťéliš* (L); Kovačec, *Rječnik* 215, unde este notat în enunțul *čé-ť va viť^Ńvu lucră căta vr^Ńme?* = cr. „șto će ti telička toliko dugo raditi?”; vezi și DISE 317]; **viťé(l)** [MALGI, h. 74 viťel, pl. (și art.): (*ân*)

¹ ALIr 1377 purcel de lapte: *tírăr pórc* (Șc).

² ALIr 1385 purcel (de trei luni): *un mic porc, (do ~ miť porť)* (S), *un mic porc, (do ~ mič porč)* (N).

vițTM, *vitTM*; (*do* ~) *vițel*, *vițeliș* (J); vezi și DISE 317]. **Et.:** lat. **vītēllus, -um** [vezi DISE 317]. **Der.:** **vițelič** s.m. „vițeluș” [ALI 4331 *vitello* (*apud* Frățilă, *Cercetări* 249); ALIr 1450 *vițel care încă sughe: ẵn vițelič, do ~ vițelič* (J); DISE 317]; < *vițe(l)* + suf. dim -ič; **vițelița** s.f. „vițelușă” [Popovici II 165: *vițelițele*; Popovici I 56: ~, pl. -ele; DISE 317]; **vițalița** [Kovačec, *Descrierea* 224; Sârbu-Frățilă 298: ~, -e; Frățilă, *Cercetări* 249; DISE 317]; < *vițe(l)* + suf. dim. -ița.

II. Părțile ale corpului animalelor

códe/coda s.f. „coadă (la animale, la păsări - târțiță)” - **códe** apare notat atât în graiurile de sud cât, și în graiul nordic [Morariu, *Lu frați noștri* 56: (...) și *lunghe code ăre*. (S), 64: *Mic ăi, mic ie/Mai lunghe coda nego ie*. (N), 113: *Mic ăi, mic ie/Mai lunga coda nego ie*. (J); Morariu, *De-ale cirebirilor* I 15: (...) *l-a dât ceă băbe cela lungu per din coda lu corbu*. (S), 34: *Și samo neca-m lasăț zece code de porci*. (S); Bartoli, *Liste* (*apud* Pușcariu SI III 107): ~ (S); vezi și DISE 131, DDI I 253]; **códa** [vezi atestările înregistrate în DISE 131 și DDI I 253]. Termenul actualizează și alte sensuri: 1. „coadă (la fructe)”, la (S) și (N) [ALIr 1626 *coadă de cireășă: o code, do code* (S); *códa (o code, do code) de čirišňe* (N); *o coda, do code* (J); *códa (o coda, do code) de čirišne* (L, B, Șc, T, Z, M, C); DDI I 253]; 2. „mâner (la unele unelte)”, [Kovačec, *Rječnik* 51: ~, la (S), *códa de pârșura „mâner de tigiaie”, la (J); DDI 253]. **Et.:** lat. **cōda, -am** [vezi DISE 132; DDI I 253]. **Der.:** **códița** s.f. „codiță (la păsări – târțiță)” [Morariu, *Lu frați noștri* 20: *codița*; Kovačec, *Rječnik* 51: *códița, -e* (J), glosat prin cr. „trtica (vrh zadka u peradi)”]; Sârbu-Frățilă 198: *codița, -e*]. Derivatul este atestat și cu sensul „coadă (la fructe)”: *o cودیța, do cودیțe*, la (Sc) [ALIr 1626 *coadă de cireășă*]; < ir. *code/coda* + suf. dim. -ița.*

cóme s.f. 1. „coamă” [vezi atestările înregistrate în DISE 134 și DDI I 266]; 2. „păr de cal” [Gr. 856 (*apud* Byhan 245), care îl glosează prin germ. „Roßhaar”; DDI I 266]. **Et.:** lat. **cōma, -am** [vezi DISE 134, DDI 266].

corn¹ s.n., s.m. „corn (la animale)” [vezi atestările înregistrate în DISE 135; la acestea se adaugă: Maiorescu 101: *corn*, pl. *corne* „corn de bou”, autorul făcând precizarea că pentru arborele corn istoromâniei folosesc cuvântul *dren*; Asc. 56: *cornu*; Gr. 847: *kornu, -ni, -nurle*; Wgd. II 7, 7: *kornu* (*apud* Byhan 247); Morariu, *Lu frați noștri* 61: *Ăre cornele și nu-i bo*. (S), 83: *cornele* (B); 99: *Bovu de corne se leghę*. (L), 113: *cornele* (J); Kovačec, *Rječnik* 53, unde se oferă diverse contexte ilustrative: *drăcu cu córne* (J) = cr. „vrag s rogovima”, *arTMe făr de córne* (J) = cr. „ovan bez rogova”; Sârbu-Frățilă 200, unde se notează următorul context ilustrativ: *Ielen cu čele măr corne*. = „Cerbul cu coarnele cele mari.”; DDI I 282]; **c^oorn** [MALGI, h. 209 *corn*, pl. (și art.): (*ân*) *cđorn, cđórnu, (do ~) cđórne, cđórnele* (J); (*un*) *cđorn, cđórnu, (č.) cđórne, cđórnele* (S); (*ur*) *cđorn, cđórnu, (č.) cđórne, cđórnurle* (N); (*ur*) *cđorn, cđórnu, (m.m.) cđórniš* (Sc); (*ur*) *cđórenu, (č.) cđórniš cđórnila* (BC); (*ur*) *cđórnu, (č.) cđórne, cđórnele* (L)]. Cuvântul istoromân este notat și cu sensurile: 1. „cucui” [Kovačec, *Rječnik* 53: *córnu pre căp* (S), *córnu ân căp* (N) = cr. „kvrğa na glavi”; DDI I 282]; 2. „crengi îngemănate” [DDI I 282]. **Et.:** lat. **cōrnu** [vezi DISE 135; DDI I 283]. **Der.:** **cornič** s.m. „corn mic” [Popovici II 100; ■ ALRM s.n. III, h. 879 *corn: corniču* art. (J); DISE 135; DDI I 283: pl. *cornițe*]. Există atestări ale formei istoromâne și cu un alt sens: „corn din aluat” [DDI I 283]; < ir. *corn¹* + suf. dim. -ič.

újer(u) s.n., s.m. „uger” [Morariu, *Lu frați noștri* 55: *ujeru lu vâche* (S); Kovačec, *Rječnik* 209: înregistrat în structura lingvistică *úžeru lu vâke* (N) = cr. „kravlje vime” = „ugerul vacii”; vezi și DISE 303]; **újár** [N. II, din (J), *apud* Byhan 377; vezi și DISE 303]; **úzer(u)** [Kovačec, *Rječnik* 209: *úzeru lu vake/ (= lu vâke!)* în (S) = cr. „kravlje vime” = „ugerul vacii”; vezi și DISE 303]; **úoer** [Maiorescu 127: *uger*, pl. *ugere* = germ. „Euter”. Cu sensul „sân de

femeie” este notat de Grt. 850: *úžŷru, -ri, -rurle*, glosat prin germ. „Frauenbrust” (apud Byhan 377), dar acest sens a fost contestat de Popovici II 162. **Et.:** lat. *ŭbĕr, -ĕrem* [vezi DISE 303].

III. Acțiuni caracteristice lumii animale

ârmă vb. I „a râma” a fost atestat în câteva localități sudice (S, N) [vezi DISE 111; DDI I 76]; **ărmă** [vezi DISE 111]. În (J) se utilizează împrumutul *copTM*: *pórcu cu rilățu copę* (J), vezi ALR I 1139. **Et.:** lat. *rĭmāre* [vezi DISE 111; DDI I 76].

latră vb. I „a lătra” [Burada, *O călătorie* 187: *Cărele* latră.; Morariu, *Lu frați noștri* 46: *Lătre, brechiciu!* (S), 76: *Lătre cărele (ali: brecu), c-av și celi betăr a lui* latrăt. (B), 96: *Ce trece pre căle și nici ur brec nu lătre.* (Gd), 154: *Cări a poșnit latră (...)* (J); vezi și DISE 197-198]; **latrá** [vezi DISE 198]; **lătrá** [Măiorescu 110: *latru, ~, lătrat*]. **Et.:** lat. *lătrāre* [vezi DISE 198].

Der.: **latravĕ** vb. iter. IV „a lătra” [Popovici I 96]; < *latră* + *-av-* + *-TM*; **zalatrá** vb. I perf. „a lătra” [Kovačec, *Rječnik* 220: ~ (J), glosat prin cr. „zalajati” și ilustrat prin *cărele av o vóta zalatrát* = cr. „pas je jedamput zalajao”; DISE 198]; < *za-* (< sl. *za-*) + *latrá*.

róde vb. III „a mânca” [vezi DISE 264]. **Et.:** lat. *rōdĕre* [vezi DISE 264].

rumeyá vb. I „a rumega” [Kovačec, *Rječnik* 168: notat la (J) și ilustrat prin contextul *bóvu (vâca) rúmeya* = cr. „vol (krava) preživa” = „boul (vacile) rumegă”; vezi și DISE 265]. **Et.:** lat. *rŭmĭgāre* [vezi DISE 265].

turbá vb. I „a turba” [N. II în (B): *brĕku betĕr va turb*^{3/4} (apud Byhan 373); vezi și DISE 299]. **Et.:** lat. *tŭrbāre* [vezi DISE 299].

Considerații finale

Urmărind sfera noțională pe care o acoperă cuvintele istoromâne de origine latină aparținând regnului animal, mai exact subclasei animalelor domestice, constatăm că acești termeni numesc principalele noțiuni ale subansamblului lexico-semantic analizat. Termenii cu rol denominativ moșteniți din latină apar pentru ambele elemente ale cuplurilor noționale „mascul” - „femelă”: calul și iapa – ir. *cá* < lat. *caballus, -um* și ir. *ăpę/ăpa* < lat. *ĕqua, -am*; boul și vaca – ir. *bó(vu)* < lat. *bŏvus, -um* și ir. *vâķę/vâka* < lat. *vacca, -am*; măgarul și măgărița – ir. *ásir* < lat. *ásĭnus, -um* și *ásire/ásira* < lat. *asĭna, -am*; berbecul și oaia – ir. *arTMe, arét(u)* < lat. *ăriēs, arietis, *ărĕtem* și ir. *ó ĕ/ ó ĩa* < lat. *ŏvis, -em* – în cazul acestui cuplu noțional mai apare în istoromână și cuvântul *berbéķe* „batal” < lat. *berbex, -ĕcem* pentru a numi berbecul castrat; porcul și scroafa – ir. *porc* < lat. *pŏrcus, -um* și ir. *pŏrķę/pŏrka* < lat. *pŏrca, -am*. Excepție fac doi termeni istoromâni care actualizează doar unul dintre elementele cuplului noțional, fie „femela”: capra – ir. *căpre* < lat. *capra, -am*, fie „mascul”: câinele – ir. *căre* < lat. *canis, -em*. În cazul acestor două forme, pentru numirea elementului opus, au fost atestate derivate de la formele istoromâne moștenite: pentru noțiunea de „țap” există atestări sărace ale unei forme *capráț* < *căpre, căpra* + sufixul *-ăț* (< *-eț*), după modelul croatului *-ac* (< sl. com. **-ĭcĭ*), iar pentru noțiunea de „cățea” are consemnări sărace forma *căre* s.f. „cățea”, formă de feminin obținută de la *căre* prin atașarea desinenței de feminin *-ę, (-a)*.

Pentru a numi puii (de diferite vârste) ai acestor cupluri de animale domestice, în lexiconul istoromânei găsim două categorii de termeni:

a) *cuvinte moștenite din latină:* *vițę(l)* s.m. „vițel” < lat. *vĭtĕllus, -um*, noțiune pentru care există și un derivat (vezi *infra*); *vițTM* s.f. „vițea” < lat. *vitĕlla*; *junc* s.m. „junc, vițel” < lat. *iŭvēncus, -um* „bou tânăr, juncan”; *jurĭķe* s.f. „junincă” < lat. *iŭnix, -ĭcem*; *mĭe* s.m. „miel” < lat. *agnĕllus, -um*; *mĭă* s.f. „mioară” < lat. *agnĕlla, -am*; *nŏtir* s.m. „noatin, miel de un an” < lat.

annōtūnus „de un an”; *nótira* s.f. „noatenă, mieluță de un an” < lat. *annōtīna* „de un an”; *pórcé(l)* s.m. „purcel” < lat. *pórcēllus*, -um; *porčTM*s.f. „purcea” < lat. *pórcēlla*, -am; *ěd* s.m. „ied” < lat. *haedus*, -um; *ãdę* s.f. „iadă” < lat. **haeda*;

b) *cuvinte derivate de la o bază lexicală de origine latină*: *caliĉ* s.m. „mânz” < *câ(l)* + suf. dim. -iĉ; *viĉeliĉ* s.m. „vițeluș” < *viĉe(l)* + suf. dim. -iĉ; *viĉaliĉa* s.f. „vițelușă” < *viĉe(l)* + suf. dim. -iĉa; *junkiĉ* s.m. „juncan” < *junc* + suf. dim. -iĉ/-iĉ; *asiriĉ* s.m. „măgăruș” < *âsir* + suf. dim. -iĉ; *âsiriĉe* s.f. „măgăriță” < *âsir* + suf. dim. -iĉe/-iĉa, dar nu este exclusă nici posibilitatea ca forma respectivă să fie rezultatul unei contaminări (vezi *infra*); *notiriĉe* s.f. < *nótira* + suf. dim. -iĉe/-iĉa; *oiĉa* s.f. „oiță” < *ó ě* + suf. dim. -iĉa; *ml’âliĉe* s.f. < *ml’â/ml’nâ* + suf. dim. -iĉa la (J) și -iĉe (sud); *porkiĉ* s.m. „purcel” < *porc* + suf. dim. -iĉ; *porkiĉe* s.f. „purcea, purcelușă” < *porc* + suf. dim. -iĉe; *capriĉ/capriĉ* s.m. „ied” < *câpreĉ*, *câpra* + suf. dim. -iĉ/-iĉ; *câpriĉe/câpriĉa* s.f. „iadă” < *câpreĉ*, *câpra* + suf. dim. -iĉe, -iĉa; *ědiĉ* s.m. „ied” < *ěd* + suf. dim. -iĉ; *ědiĉe/ădiĉa* s.f. „iadă, pui de capră” < *ăda* + suf. dim. -iĉe/-iĉa; *căreliĉ/căreliĉ* s.m. „cățeluș” < *căre* + suf. dim. de origine croată -iĉ. Tendința generalizată este de a numi puiul animalelor cu ajutorul sufixului diminutival -iĉ/-iĉ, atașat numelui animalului adult.

Există câteva forme unde constatăm o contaminare a unui cuvânt moștenit din latină cu o formă asemănătoare din croată: *juriiĉe* s.f. „junincă” este rezultatul unei contaminări a ir. *jurice* < lat. *iūnix*, -icem cu cr. *júnica*; *âsiriĉe* s.f. „măgăriță” poate fi și rezultatul unei contaminări între ir. *âsira* < lat. *asīna* și cr. *magarica*; *ădiĉ* s.m. „ied” este o formă contaminată între *ěd* (< lat. *haedus*, -um) și împrumutul croat *iariĉ* (< cr. *jariĉ*), derivat de la *jarac* „șap”.

Forme derivate au fost atestate și de la ir. *porc*: *porkina* s.m. augm. < *porc* + suf. -ina și de la ir. *câ*: *calina* s.m. „cal” < *câ(l)* + suf. -ina.

Din punctul de vedere al răspândirii în arealul lingvistic istroromân, constatăm că unii termeni de origine latină și unii formați interni de la baze lexicale latinești, ce denumesc animale domestice, sunt prezenți atât în graiul nordic, cât și în cel sudic: *arTMe*, variantă fonetică utilizată la J, iar *arét(u)* în localitățile sudice; *âsir*; *asiriĉ*; *bó(vu)*; *câ*; *caliĉ*; *câpra*, care este concurat de împrumutul *coža*; *ăpe/ăpa*, cu atestări frecvente în localitățile din sud, mai rar folosit la J, unde este utilizat împrumutul *cobila*; *junc*; *junkiĉ*; *jurice*; *jurice*, utilizat, în S, alături de împrumutul *ăloviĉe*; *ml’e*; *nótir*; *nótira*; *ó ě/ó ěa*; *porc*; *porkiĉ*; *pórke/pórka*; *văke/văka*; *viĉTM*; *viĉe(l)*. În cazul altor termeni se observă atestarea exclusivă fie în graiul istroromân nordic, la Jeian (*âsiriĉe*, *berbéce*, *căre* - în sud fiind folosit împrumutul *brec*, *căreliĉ/căreliĉ*, *ědiĉe/ădiĉa*, *ěd*, *ădiĉ*, *ml’â*, *viĉeliĉ*), fie doar în câteva localități din sudul lui Monte Maggiore (*âsire/âsira*, *capriĉ/capriĉ*, *câpriĉe/câpriĉa*). Acești termeni se caracterizează printr-o relativă stabilitate (dovadă stau atestările din lucrările lexicografice mai vechi și mai noi), deși existența lor este periclitată constant de schimbarea preocupărilor și a tipului de viață din cadrul comunității lingvistice. Atestările sărace ale unor cuvinte istroromâne aparținând aceluiași câmp semantic dovedesc instabilitatea acestor forme în lexicul dialectului sau chiar eliminarea lor din uz: *calina*, *caprăĉ*, *căre*, *ăde*, *ădiĉ*, *ml’âliĉe*, *oiĉa*, *porkina*, *porkiĉe*, *pórcé(l)*, *porčTM*, *viĉaliĉa*.

Subclasa referitoare la părțile corpului animalelor și cea care grupează acțiuni caracteristice lumii animale sunt slab reprezentate din punctul de vedere al prezenței termenilor de origine latină: *újer(u)* < lat. *ūbēr*, -ĕrem, *códeĉ/coda* < lat. *cōda*, -am și *corn* < lat. *cōrnu* sunt atestate în ambele graiuri ale istroromânei, spre deosebire de derivatele acestora, *códiĉa* și *corniĉ* care au un număr relativ redus de atestări; *cómę* a fost înlocuit de împrumutul *strunele*.

Din cele cinci verbe de origine latină prin care se desemnează acțiuni caracteristice lumii animale (*ărmă* < lat. *rīmāre*; *latră* < lat. *lātrāre*; *róde* < lat. *rōdēre*; *rumeyă* < lat. *rūmīgāre*; *turbă* < lat. *tūrbāre*), atestări mai numeroase și răspândire în graiurile istroromâne de nord și de

sud nu are decât ir. *latră*. Celelate forme verbale nu relevă un potențial de conservare semnificativ fie din cauza concurenței cu echivalentul croat (vezi ir. *copTM* pentru *ârmă*), fie din cauza schimbărilor produse în ceea ce privește tipul de viață și tipul de preocupări al vorbitorilor de istroromână.

Aria lexico-semantică analizată reflectă un tip de existență tradițională, cu îndeletniciri specifice. Pentru istroromâni creșterea animalelor a fost una dintre ele, termenii moștenți din latină fiind o dovadă a acestui fapt (vezi *supra*). Schimbările sociale petrecute de-a lungul timpului au făcut ca această preocupare să fie înlocuită cu altele, fapt reflectat și în lexicul dialectului care tinde să lase în urmă acei termeni ce nu mai acoperă realități actuale. La acest aspect se adaugă și un alt motiv ce contribuie la procesul de pierdere a elementelor lexicale primare latinești: presiunea constantă a limbii croate asupra acestui idiom.

Abrevieri:

Adj. = adjectiv; art. = articulat; augm. = augmentativ; B = Bârdo; C = Costârcean; clas. = clasic(ă); com. = comun(ă); cr. = croat(ă); der. = derivat; dim. = diminutiv(al); dr. = dacoromân(ă); et. = etimologie; f. = feminin; Gb = Grobnic; germ. = german(ă); h. = hartă; iter. = iterativ(ă); ir. = istroromân(ă); J = Jeiăn; L = Letai; lat. = latină; latinesc; M = Miheli; m. = masculin; N = Noselo; n. = neutru; perf. = perfectiv(ă); pl. = plural; S = Sușnievița; Sc = Sucodru; sg. = singular; sl. = slav(ă); slov. = sloven(ă); subst./s. = substantiv; suf. = sufix; s.v. = sub voce; Șc. = Șcabici; T = Tărcovți; vb. = verb; Z = Zankovți.

Sigle și abrevieri bibliografice:

ALIr = Goran Filipi, *Istrorumunjski lingvistički atlas. Atlasul lingvistic istroromân. Atlante lingvistico istrorumeno*, Pula, 2002.

ALR s.n. III = *Atlasul lingvistic român. Serie nouă*, vol. III: A. *Plante*. B. *Câinele, pisica*. C. *Animale sălbătice*. D. *Păsări sălbătice*. E. *Vânătoare*. F. *Târătoare, amfibii*. G. *Pescuit*. H. *Insecte*. I. *Timpul*. J. *Configurația terenului*. K. *Ape, umiditate, navigație*. L. *Comunicații*. M. *Națiuni, categorii sociale, administrație*, [București], EA, 1961.

ALRM s.n. I = *Micul atlas lingvistic român. Serie nouă*, vol I: A. *Agricultură*. B. *Morărit*. C. *Grădinărit*. D. *Pomărit*. E. *Viticultură*. F. *Cânepă*. G. *Albinărit*. H. *Creșterea vitelor*. I. *Carul, căruța, sania*. J. *Păsări de curte*. K. *Păstorit*. L. *Lâna, torsul, țesutul*. M. *Meserii*. N. *Pădurărit*, [București], EA, 1956.

ALRM s.n. II = *Micul atlas lingvistic român. Serie nouă*, vol II: A. *Plante*. B. *Câinele, pisica*. C. *Animale sălbătice*. D. *Păsări sălbătice*. E. *Vânătoare*. F. *Târătoare, amfibii*. G. *Pescuit*. H. *Insecte*. I. *Timpul*. J. *Configurația terenului*. K. *Ape, umiditate, navigație*. L. *Comunicații*. M. *Națiuni, categorii sociale, administrație*. N. *Școala*. O. *Armata*. P. *Conflicte, justiție*. R. *Bani, comerț*. S. *Măsuri, greutăți*. T. *Obiecte de uz casnic*, [București], EA, 1967.

ALRM s.n. III = *Micul atlas lingvistic român. Serie nouă*, vol III: A. *Bucătărie, mâncăruri, băuturi, alimente, coloniale*. B. *Tutun*. C. *Îmbrăcăminte, încălțăminte, farduri, podoabe, lucru de mână*. D. *Culori*. E. *Spălat, călcat, igienă*. F. *Fire, caracter, sentimente*. G. *Petreteri, distracții*. H. *Muzică*. I. *Jocuri de copii*. J. *Salutul*. K. *Varia*. L. *Nume de persoană*. M. *Superstiții*, [București], EA, 1967.

Bartoli, *Liste* = Listele lui Bartoli (*apud* Pușcariu SI III, p. 97-141).

Burada, *O călătorie* = Teodor T. Burada, *O călătorie în satele românești din Istria*, Iași, Tipografia Națională, 1896, text republicat în Teodor T. Burada, *Opere*, vol. IV *Folclor și etnografie*, București, Editura Muzicală, 1980 p. 156-225.

Byhan = Arthur Byhan, *Istroromänisches Glossar*, în „Sechster Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig”, herausgegeben von dem Leiter des Instituts Prof. Dr. Gustav Weigand, Leipzig, 1899, p. 175-396.

Cantemir = Traian Cantemir, *Texte istroromâne*, București, Editura Academiei, 1959.

- CDDE = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A-Putea)*, București, Paralela 45, 2003.
- Dahmen-Kramer II = Wolfgang Dahmen, Johannes Kramer, *Le inchieste istro-romene di Ugo Pellis. Parte seconda: Questioni 1513- 3338*, în „Balkan Archiv. Neue Folge”, 16, 1991, p. 107-137.
- DDI I, II = Petru Neiescu, *Dicționarul dialectului istroromân*, Vol. I A-C, București, Editura Academiei Române, 2011, Vol. II Č-K, București, Editura Academiei Române, 2015.
- DISE = Vasile Frățilă (coord.), Gabriel Bărdășan, *Dialectul istroromân. Straturi etimologice*, Partea I, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2010.
- Frățilă, *Cercetări* = Vasile Frățilă, *Termeni istroromâni referitori la regnul animal, I. Ovine, caprine, cervide; II. Bovine și cabaline*, în idem, *Cercetări de onomastică și dialectologie*, Timișoara, Ed. Excelsior Art, 2004, p. 235-262.
- Frățilă, PDR = Vasile Frățilă, *Probleme de dialectologie română*, Timișoara, TUT, 1987.
- Kovačec, *Descrierea* = August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, București, Editura Academiei, 1971.
- Kovačec, *Rječnik* = August Kovačec, *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pula, 1998.
- Maiorescu = Ioan Maiorescu, *Itinerar în Istria și Vocabular istriano-român*, ediția a II-a publicată de Titu Maiorescu, București, Editura Librăriei Socec, 1900.
- MALGI = Radu Flora, *Micul atlas lingvistic al graiurilor istroromâne (MALGI)*, Ediție îngrijită de Bogdan Marinescu, București, EAR, 2003.
- Morariu, *De-ale cirebirilor I* = Leca Morariu, *De-ale cirebirilor, I Texte din Susnevița*, (extras din „Codrul Cosminului”, VI, 1929, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți), Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editura „Glasul Bucovinei”, 1929.
- Morariu, *De-ale cirebirilor II* = Leca Morariu, *De-ale cirebirilor, II Texte din Bârdo, Sucodru și Grobnic*, (extras din „Codrul Cosminului”, VII, 1930, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți), Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editura „Glasul Bucovinei”, 1932.
- Morariu, *Lu frați noștri* = Leca Morariu, *Lu frați noștri. Libru lu rumeri din Istrie. Cartea românilor din Istria. Il libro degli rumeni Istriani*, Suceava, Editura Revistei „Făt-Frumos”, 1928.
- Neiescu, *Pentru un dicționar* = Petru Neiescu, *Pentru un dicționar istroromân*, în SCL, XXVII, 1976, nr. 5, p. 527-533.
- Pellis = răspunsurile înregistrate de U. Pellis în localitățile istroromâne anchetate pentru *Atlasul lingvistic italian* și publicate de Dahmen-Kramer = Wolfgang Dahmen, Johannes Kramer, *Le inchieste istro-romene di Ugo Pellis. Parte prima: Questioni 1-1512*, în „Balkan Archiv. Neue Folge”, 13, 1988, p. 209-281; *Parte seconda: Questioni 1513- 3338*, în „Balkan Archiv. Neue Folge”, 16, 1991, p. 107-137.
- PEW = Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, 1905.
- Popovici I-II = Iosif Popovici, *Dialectele române (Rumaenische Dialekte)*, IX *Dialectele române din Istria, I (Referințele sociale și gramatica)*, Halle a. d. S., Editura Autorului, 1914; II (*Texte și glosar*), Halle a. d. Saale, Editura Autorului, 1909.
- Pușcariu SI I-III = Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan, I. *Texte*, în „Analele Academiei Române”. Seria a II-a: Memoriile Secțiunii Literare, XXVIII (1905-1906), București, 1906, p. 117-182; II. *Introducere – Gramatică – Caracterizarea dialectului istroromân*, București, 1926; III. *Bibliografie critică – Listele lui Bartoli – Texte inedite – Note – Glosare*, București, Cultura Națională, 1929.
- Sârbu-Frățilă = Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998.